

Концепт “релігія” в думовій картині світу

ЛЮДМИЛА МИХНО
(Суми)

Концепт “релігія” є одним з домінантних у думовому епосі і різноплановим щодо свого вираження. У зв’язку з цим він обраний предметом нашого спостереження. Мету наукової розвідки вбачаємо у з’ясуванні способів і засобів реалізації концепта “релігія”, виявленні семантики номенів, у яких реалізується цей концепт. Актуалізація у думовому епосі концепта “релігія” зумовлена низкою об’єктивних чинників.

Думи вважають своєрідними поетичними релігійними творами – козацькими псалмами. Мабуть, тому, що релігійний мотив очевидний у думовому епосі; зазначена думка підтверджена багатьма ученими. Відомо, що козаки надзвичайно шанобливо ставилися до віри, до Бога і християнських заповідей, що має своє пояснення, хоча є різні міркування з цього приводу. Одні вчені цілком переконані у релігійності козацтва (до уваги беруться не тільки власне духовні здобутки у царині Христового вчення, а й культурно-подвижницька їх справа, скажімо, ті ж козацькі церкви) (Апанович 1991; Огієнко 1918; Марченко 1961; Попович 1998 та ін.), інші – заперечують це. Наприклад, М.Грушевський зауважив, що аж до активізації культурно-церковного руху в Києві у другій чверті XVII ст., де вперше поєдналися інтереси церковних ієрархів і старшини, немає підстав говорити про козацьку побожність, як таку – хіба як про “ідеальні шати боротьби з неприятеlem св. Хреста” (Грушевський 1995: 388-437).

На думку Н.Яковенко, “проблема стане далєко не такою дражливою, якщо розглядати її в широкому контексті “жовнірської віри” – тобто тих поверхових і спрощених конфесійних орієнтирів, якими задовольнялася абсолютна

більшість професійного “збройного люду”, сповідуючи цінності надто далекі від віри й церкви в строгому сенсі поняття. Химерне перемішання язичницьких забобонів із християнськими правдами віри, безумовна впевненість у тому, що право здобичі (складник “рицарського хліба”) стосується життя й майна будь-якого противника, байдуже – чи одновірця, абсолютний пріоритет сили й відваги перед вартостями духовного порядку, презирство до священнослужителів, байдужість до щоденних релігійних практик – ось характерні риси «жовнірської віри», котрі дозволяють без особливого перебільшення кваліфікувати козаків та їхніх колег із коронних загонів як людей “ніякої релігії” (Яковенко 2002: 59). Гадаємо, що міркування Н.Яковенко надто категоричні і безапеляційні, більше того – стосуються сфери політичної. Це справи точного аналізу тих історико-політичних подій. Якнайкращим і якнайточнішим поясненням релігійної сутності козацтва будуть твердження О.Апанович: “У добу феодалізму в цьому світі всі соціальні зіткнення, станові конфлікти, національно-визвольні рухи, політична боротьба набували релігійного характеру і форми, релігійні шати прикривали історичні процеси й події, класову боротьбу” (Апанович 1991: 209).

Які б дискусії щодо релігійності козацтва не точилися, проте зв’язок мови дум з книжними (отже, певною мірою і релігійними) джерелами незаперечний. Цілком вірогідно, що саме релігійне віросповідання виступало засобом (умовою, показником тощо) для виокремлення, протиставлення себе іншим; таким чином, національне і релігійне злилися. Тому, очевидно, внаслідок історичних обставин сформувався в ті часи “лицарсько-козацький тип людини, підпорядкованої ідеалові оборони честі, волі і віри, героїчній формі буття” (*Енци. українознавства* 1995: 713).

Найширший діапазон виявлення ідей християнської духовності знаходимо в думках, присвячених боротьбі з турецько-татарськими завойовниками, в думках про національно-визвольну боротьбу 1648-1654р.р.

Самі ж думи як твори козацького літопису, козацького походження (вони зародилися у козацькому середовищі і першими їх виконавцями виступали самі учасники військових дій (Марченко 1961: 191) були надто пошановувані церквою: “Не дурно ж ними зацікавилась навіть церква і спів старих дум перенесла й до свого співу” (Огієнко 1991: 9). Крім того, уже сам факт гри на кобзі розцінювався як явище незвичайне. Таким способом, вважалося, кобзар (а ним був козак) спілкувався з Богом (Попович 1998: 31). Тому аж ніяк не можна відкинути думку як про релігійність козацтва (не подаючи докладної її

характеристики), так і про «релігійні» ознаки думового епосу (релігійний мотив у думках визнає також Н. Кононенко 1993 та ін.).

Одна з визначальних рис наших дум, як уже вказувалося, – їх своєрідне теологічне наповнення, яке має не тільки суто інформативний, художньо-зображальний характер, а й, що взагалі властиво творам фольклорним, глибоко виховний, повчальний зміст. Поряд з оспіванням ватажків визвольного руху, їх дій, вчинків, також вчинків інших учасників національно-визвольного руху, дається схвалення чи несхвалення їх поведінки, волевиявлень. Така оцінка здійснюється на основі принципів народної моралі, що своїми витокami сягають Біблійного вчення.

Про високий ідеалізм на релігійній основі, характерний для світогляду українського народу і відображений в українській народній творчості, відзначав Г. Ващенко, стверджуючи, що справжнім прикладом цьому – з вкаівкою на заповіді Божі і їх дотримання – є думи. Думи були створені в один з найбільш драматичних моментів у історії українського народу. “В них релігійне почуття, віра й надія на Бога підносяться до рівня полум’яного патоса” (Ващенко 1994: 120-121).

Концепт “релігія” в думовому епосі найперше представляють теоніми – назви Бога. Бог (*Господь, Праведний суддя, Сотворитель Небесний, Творець*) мислиться, як це засвідчують думи, основною фігурою, до якої звертаються у розв’язанні усіх питань. Найменування Бога є доказом того, як розуміли наші предки (козаки) життя. Наприклад, теонім *Праведний Суддя* вказує на те, що дії і вчинки, здійснювані людьми, будуть відповідно “оцінюватися” Богом (саме це виступало деякою пересторогою для поганих вчинків, зумовлювало до осмислення своїх дій).

Теонім *Бог* (УНД 1972: 76(2), 78(4), 92(2), 93, 96, 98, 102, 105(2), 111, 115, 118, 120, 124 (2), 237, 326, 341, 352, 353 (2), 368, 376, 380, 383 (3), 387, 391, 400, 407, 420, 428) у думках має низку загальновідомих синонімних найменувань (у тому числі і перифрастичних), а саме: *Судія Господь* (УНД 1972: 229), *Творець* (УНД 1972: 360 (2), 373), *Господь* (УНД 1972: 88, 93, 95, 97, 107 (2), 108, 111, 112, 113, 314, 345 (2), 347, 350, 355 (2), 359 (2), 362, 365, 369, 371), *Господь-Бог* (УНД 1972: 80, 86, 109, 113, 327, 347).

Теонім *Бог* часто представлений у кличній формі: у думках спостережене наскрізне звернення до Бога, тому вживаними є кличні форми *Боже* (УНД 1972: 124 (2), 128 (2), 130, 131, 249, 250, 267 (2), 271, 275, 281, 283, 334, 337, 341, 358, 362, 366, 372, 377, 380, 388, 392, 395, 398, 400, 405, 417 (2), 428 (3)),

Господи (УНД 1972: 125, 130, 143, 229, 230, 267, 271 (2), 283, 302, 318, 320, 334, 348, 350, 353, 358, 366, 417, 373, 377, 383).

Спостережено також уживання церковних термінів - теонімів з визначеним колом прикметників, що закріплені за цими теонімами у релігійних джерелах: *Всевишній Господь* (УНД 1972: 373, 366), *єдиний Бог* (УНД 1972: 73, 74), *істинний Бог* (УНД 1972: 405), *милолюбивий Господь* (УНД 1972: 346, 347), *милолюбивий Господь* (УНД 1972: 86 (2), 95, 97, 105, 106 (2), 107, 108, ПО, 112, 120, 112, 218, 227, 237, 383, 385, 388, 347, 350, 354, 355 (4), 358 (2), 346, 395, 397, 407, 410 (2), 411); *милолюбивий Бог* (УНД 1972: 84, 119, 129, 291, 384, 387, 388, 396, 399, 401, 407 (2), 408, 409); *милолюбивий Творець* (УНД 1972: 354 (2), 410); *Небесний Цар* (УНД 1972: 92); *милий Боже* (УНД 1972: 360); *Святий Бог* (УНД 1972: 279 (2), 280 (2)), *Всевишній Господь* (УНД 1972: 366, 373), *Праведний Судія* (УНД 1972: 99, 388, 417 (3)).

Номен *Бог* виступає базовим матеріалом для творення похідних найменувань: а) присвійного прикметника *Божий* (“прикм. до Бог” (СУМ І: 211) у атрибутивних сполуках *Божий празник* (УНД 1972: 131 (2), що означає “релігійне свято”; *Божий світ* (УНД 1972: 122(2), 126, 127, 130(2), 132 (2), 291, 346, 348, 352 (2), 356, 359, 361, 363, 378, 382) – “нар.-поет. заст.. – світ” (СУМ І: 211); *Божий час* (УНД 1972: 235), *Божіє слово* (УНД 1972: 119), *Божія церква* (УНД 1972: 226, 248, 325, 410), *Божий храм* (УНД 1972: 327), *Божя постель* (УНД 1972: 325) - перен., перифраз; “могила”; *Божий дім* (УНД 1972: 95, 97, 119, 231 (2), 236 (2), 323 (2), 327, 334 (2), 335, 339, 343, 387 (2) – церква; *Божий гнів* (УНД 1972: 1233 (2), *святий Божий празник* (УНД 1972: 341); *Божий* – “належний Богові, такий, що стосується Бога”; б) прикметника *безбожний* – “який не вірує в Бога” (СУМ І: 119) – *безбожні бусурмени* (УНД 1972: 90, 228, 233, 238 (2), 239, 240) – у даному випадку безбожними називали іновірців; в) прикметника *божественний* – “пов’язаний з релігією, церковний” (СУМ І: 211): *божественний вівторок* (УНД 1972: 266, 274) – останній вівторок Великого посту; *божественна неділя* (УНД-1972: 266, 274); *божественна утрєня* (УНД 1972: 348.(2), 363, 365, 371).

У думках поняття *Бог*, *Божий* є синонімами до понять *хрещений*, *християнський*, *православний*, а в кінцевому результаті – і до поняття *рідний*. Таким чином, концепт святе пов’язується із поняттям рідне (своє, не чуже, батьківщина тощо).

Окрім лексичної домінанти *Бог*, до концепта “релігія” входять й інші лексико-семантичні, одиниці, що позначають:

- 1) назви Святої Трійці: *Святий Дух* (УНД 1972: 316, 324);

2) найменування Божої Матері: *Пречистая Мати* (УНД 1972: 346), *Пресвятая Діва – Мати* (УНД 1972: 428), *Свята Покрова* (УНД 1972: 215);

3) найменування святих: *Святий Миколай* (УНД 1972: 345, 387, 388);

4) культових споруд: *обитель - монастир* (УНД 1972: 284), *свята церква* (УНД 1972: 335, 337, 339, 406 (3), 408), *Свята Лавра* (УНД 1972: 420), *церква* (УНД 1972: 93, 95, 97, 131, 226 (4), 231 (2), 236 (2), 243 (3), 255 93), 316, 326, 328, 335 (3), 336, 337, 338, 339 (2), 341 (3), 342 (2), 344 (2), 38.2, 383, 387, 388, 391, 394, 397, 400, 428); *церковиця* (УНД 1972: 332), *Божія церква* (УНД 1972: 226, 248, 325, 410), *Божий храм* (УНД 1972: 327), *Божий дім* (УНД 1972: 95, 97, 119, 231 (2), 236 (2), 323 (2), 327, 334 (2), 335, 339, 343 (2), 387 (2));

5) назви обрядових релігійних понять (дій, дійств): *молитися* (УНД 1972: 243, 287, 335, 349, 344), *молити (Бога)* (УНД 1972: 255), *моленіє* (УНД 1972: 392, 395, 400), *наймати молебні* (УНД 1972: 388, 397), *молитви* (УНД 1972: 88, 93, 95, 97, 99, 124, 130, 251, 252, 253 (2), 349, 350, 355, 358 (3), 362 (3), 366 (2), 372 (4), 380 (2), 387, 386 (2), 388 (2), 388 (4), 391 (3), 392 (3), 392 (3), 394 (3), 395 (4), 397, 398 (2), 400 (4), 404 (2), 406, 407, 408, 409, 410 (3), 411), *опрощення брати* (УНД 1972: 84, 95), *опрощення* (УНД 1972: 291, 296, 315, 325, 406 (2), 407, 408 (3)), *прощення не приймати* (УНД 1972: 93, 385, 387, 394, 399 (2), 402, 404, 410 (2), 411), *прохати благословення* (УНД 1972: 251), *приймати благословення* (УНД 1972: 256), *прохати опрощення* (УНД 1972: 312), *сповідуватися* (УНД 1972: 393, 396), *сповідати Богу* (УНД 1972: 394), *хреста не покладати* (УНД 1972: 93), *хреста не слагати* (УНД 1972: 252), *хрест* (УНД 1972: 325), *благословення* (УНД 1972: 227, 232, 251, 255, 294);

6) назви свят: *Великдень* (УНД 1972: 123 (3), 128, 129), *Рождество* (УНД 1972: 102), *Різдво* (УНД 1972: 103, 11, 322 (2), 324, 330 (2)), *Роздво* (УНД 1972: 316 (2), 318 (2), *Різдво Христове* (УНД 1972: 316, 345), *святий Великдень* (УНД 1972: 103, 111, 125 (3), 127 (2), 328, 332), *святе Різдво* (УНД 1972: 105, 128), *триденне Воскресеніє* (УНД 1972: 228), *Великдень* (УНД 1972: 105, 126, 128, 334, 336, 338, 341, 342, 344);

7) назви чеснот, що зазначені у християнському релігійному кодексі: *милосердіє* (УНД 1972: 211, 212, 227, 366, 379), *милість* (УНД 1972: 392), *святість* (УНД 1972: 337, 339, 341), *велике милосердіє* (УНД 1972: 115 (2), 117);

8) ознаки „релігійності” мають фразеологізми, поняття, запозичені безпосередньо із релігійних текстів: *на многая літа* (УНД 1972: 76, 78, 88, 93, 96, 97, 105, 108, 109, 111, 112(2), 115, 118, 125, 128, 130, 149, 246, 271, 283, 302, 318, 335, 337, 339 (2), 351 (2), 362, 366, 372 (2), 377, 380, 392, 395, 398 (2), 403, 405, 417), *однині до віка* (УНД 1972: 76, 105, 130, 213, 246, 321, 370, 372(2)).

Думи є своєрідним моральним кодексом українців; їх можна розглядати з проєкцією на *Заповіді Божі* (Беценко 2002) .

Концепт “релігія” у думовому епосі включає також поняття *віра*.

Поняття Бог безпосередньо тісно пов’язаний з поняттям *віра*. Поняття Бог і віра фактично взаємозумовлені. Віра – “те ж, що і віровчення, тобто система релігійних поглядів, яких дотримується та чи інша людина (наприклад, християнин, мусульманин, буддист” (*Атеист. словарь* 1985: 84), “рел. визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного” (СУМ 1:679). У думках поняття *віра* у свою чергу тісно пов’язане з поняттями *воля/неволя, чужина/батьківщина, християнський/бусурманський, рідний/чужий*. Найбільшим лихом у часи, описані в думках, вважалося потрапити в неволю, що асоціювалася з прийняттям чужої віри (до цього змушувати невольників, натомість даруючи їм волю, чин, багатство). Отже, віросповідання ставилося понад усе. Тому в кінцівках дум, як правило, звучить звернення і прохання до Бога: “Ой визволи, Боже, нас,/ Всіх бідних невольників,/ З тяжкої неволі, / З віри бусурманської, / На ясні зорі,/ На тихі води,/ У мир хрещений!” (УНД 1972:124). При цьому чітко наголошувалося на віросповіданні, що знаходило вираження в антитезі: бусурманський і хрещений. Козаки палко любили і глибоко шанували свою віру, свою Батьківщину – Україну, в якій проживали, яку всіляко обороняли. Національну належність наші предки ототожнювали з віросповіданням. У думках, що не важко помітити, такі поняття, як “християнська земля”, “християнський мир”, “християнські городи”, “хрещений мир”, “народ християнський”, виступають перифрастичними найменуваннями України, Батьківщини. Кожен, хто належав до іншої віри, нехристиянської, в уявленні наших пращурів був неповноцінним: “Баша турецький, бусурманський,/ Недовірок християнський, — /По ринку він походжає...” (*Невольницький плач*).

Релігійне вчення безпосередньо пов’язане з поняття *душа*. *Душа* – “за релігійним уявленням, духовна сутність людини, особливе начало, що протиставляється тілесному і визначає життя, здібності і особливість людини” (*Атеист. словарь* 1985: 144). СУМ фіксує лексему *душа* з такими значеннями:

1. „Внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями. За релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини.

2. Сукупність рис, якостей, властивих певній особі; людина як носій тих чи інших рис, якостей; почуття, натхнення, енергія; про людину з прекрасними рисами характеру.

3. розм. Про людину (найчастіше при визначенні кількості).

4. перен. Основне в чому-небудь, суть чогось; центральна фігура чого-небудь

5. розм. Заглибина в нижній передній частині шиї" (СУМ II: 445).

З наведених значень у думках лексема *душа* зафіксована переважно у першому значенні, також у третьому (розм.). Визначення семантики номена *душа*, на наш погляд, більш чітко сформульоване в *Атеїстичному словнику* (1985), аніж в II-томному СУМ (маємо на увазі саме перше значення цієї лексеми).

Номен *душа* у думках представлений у складі предикативних текстових формул: *душа однині і до віку гріхів не одкупиться* (УНД 1972: 372), *душа козацька / з тілом козацьким молодецьким розстряває* (УНД 1972: 223), *душа з тілом буде розпроценне мати* (УНД 1972: 169), *стане моя душа з тілом розтрявати* (УНД 1972: 172) та ін., у складі атрибутивних сполук (епітетних): *душа козацька-молодецька* (УНД 1972: 225, 226, 227), *душа козацькая молодецькая* (УНД 1972: 236, 237), *душа козацька* (УВД 1972: 99, 206, 223), *душа козацька молодецька* (УНД 1972: 176).

Релігійний зв'язок семантики номена *душа* засвідчений і у фразеологічних сполуках: *душу з тілом розлучати: Кулі душу з тілом розлучають* (УНД 1972: 90), *душа козацька молодецька з тілом розлучилась* (УНД 1972: 161), *стала душа козацька молодецька з тілом розлучатись* (УНД 1972: 186), *буде душа з тілом розлучатись* (УНД 1972: 186), *поки душа з тілом ро...розлучиться* (УНД 1972: 194), *поки душа з тілом розлучиться* (УНД 1972: 200, 208), *поки душа козацька з тілом розлучиться* (УНД 1972: 206); – *Богу душу оддати, душу віддати; милосердному Богу душу оддав* (УНД 1972: 157); *Богу душу дає* (УНД 1972: 164), *Богу душу оддав* (УНД 1972: 84); *душі збавити – душі тіла ізбавив* (УНД 1972: 82(2)), *душі не збавив* (УНД 1972: 87(2)). Очевидно, що номен *душа* безпосередньо за контекстом пов'язаний із номеном *тіло*, що ще раз засвідчує актуалізацію номена *душа* у першому словниковому значенні, також вказує на своєрідне відокремлення / розрізнення душі / тіла – як духовно, так і матеріально.

Саме релігійний акцент номена *душа* засвідчують макроодиниці¹ формули, що містять інші лексеми релігійною семантики: "А котрий чоловік / Отцевську-матчину *молтву* / Штить, шанує, поважає, – / Отцевська-матчина

молитва Зо дна моря винімає, / Од великих *гріхів* душу одкупляє, / До *царствія* небесного приводжає [...]” (УНД 1972: 392); “Отца і матері молитва із дна моря душу винімає” (УНД 1972: 386); отцева і матчина молитва із дна моря душу виймає (УНД 1972: 388); з моря душу виймала, / Від гріхів одкупляла, / До *царствія* небесного проводжала (УНД 1972: 349); Отцевська-матчина молитва зо дна моря винімає / І од великих *гріхів* душу одкупляє, до *царствія* небесного проводжає. (УНД 1972:362).

Прикметник *святий* гакож має безпосередню причетність до релігійних понять: „І. Пов’язаний з релігією, Богом, наділений божественною силою”; перейнятий божественною силою; уживається як постійний епітет до слів, “повязаних із місцями або предметами релігійного поклоніння” (СУМ ІХ: 101); у думках епітет *святий* фіксуємо у сполуках: *свята Покрова* (УНД 1972:), *свята християнська віра* (УНД 1972: 289), *свята церква* (УНД 1972: 335, 337, 339), *свята Січова Покрова* (УНД 1972: 148), *святе Різдво* (УНД 1972: 105), *святий Великдень* (УНД 1972: 127(2)), *святий Межигорський Спас* (УНД 1972: 148).

Значні події в думках обов’язково відбуваються у великі релігійні свята: наприклад, Маруся Богуславка визволяє невольників у Великодню суботу (дума *Маруся Богуславка*); менший брат, що дивом врятувався, на святу Покрову до свого города прибуває (дума *Втеча трьох братів з города Озова, з турецької неволі*) (УНД 1972:215).

Думи фіксують семантичні блоки (фрагменти) на релігійну тематику. Так, наприклад, XVI варіант думи *Втеча трьох братів з города Озова* засвідчує сцену-покарання з релігійним змістом: “[...] А одна галера в морі потопає/ А в тій галері два невольника плачуть-ридають/ Та все *спасіння* у Бога випрошають/ Їхню *молитву* Господь не приймає/ їм *гріха* тяжкого не прощає./ І на *страшнім* суді їх *вічними муками* покарає” (УНД 1972: 215).

Аналогічний зміст має й інший приклад з думи *Буря на Чорному морі*: „Се ж то нас, братія, не сильна морська хвиля затопляє/ Се то отцева *молитва* і матчина/ Нас видимо *карає*:/ Що ми у охотне військо виряджалися,/ То од отця, од матки *прощення* не приймали”,/ То же ми собі превелику *гордость* мали:/ Проти *Божих церков* їжджали,/ На своє лице *хреста* не клали,/ *Милосердного Творця* на поміч не *призивали* (УНД 1972:410). Релігійна тематика також актуалізована в одному з фрагментів думи *Олексій Попович*: “А Олексій Попович на чуда виходжає/ Бере у руки *Святе Письмо*, читає:/ „Гей, слухайте, козаки, пани-молодці/ Як се *Святе Письмо* висвічує/ І на все *моленіє* указує:/ Котрий чоловік отцевську - материну *молитву*/ Штить, шанує і поважає [...]” (УНД 1972: 400).

Проаналізовані факти є очевидним доказом наявності релігійних тем, мотивів у думках, а водночас свідченням зв'язку цих творів з релігійними джерелами. У цілому вони визначають домінування концепта “релігія” у думовій картині світу.

Література

- Апанович О., 1991, *Розповідь про українських козаків*, Київ.
- Атеистический словарь*, 1985, Москва.
- Беценко Т.П., 2003, *Вивчення думи “Маруся Богуславка” у школі (до проблеми аналізу твору)*, “Рідна школа”, ч. 2 (135), Нью-Йорк.
- Беценко Т., 2005, *Українські народні думи – поетичні зразки морально-етичного кодексу*, Суми.
- Беценко Т., 2002, *Пізнати українську душу*, “Укр. мова і літ. в сер. школах, гімназіях, ліцеях та коледжах”, №3.
- Біблія*
- Вашенко Г., 1994, *Виховний ідеал*, Полтава.
- Везбицкая А., 2001, *Понимание культур через посредство ключевых слов*, Москва.
- Грушевський М., 1995, *Історія України – Руси*, т. 7: *Козацькі часи - до року 1625*, Київ.
- Енциклопедія українознавства*, 1995, Київ.
- Житецкий П., 1893, *Мысли о народных малорусских думах*, Київ.
- Кононенко Н., 1993, *Епос та плач: про витоки української думи*, “Родовід”, №6.
- Марченко М.І., 1961, *Історія української культури (з найдавніших часів до середини XVII ст.)*, Київ.
- Огієнко І., 1991, *Українська культура*, Репринтне видання, 1918, Київ.
- Попович М., 1998, *Козаки і віра*, “Українська культура”, №7.
- Сапожников І., 2003, *Війська запорозького -січова церква Покрови Пресвятої Богородиці*, “Київська старовина”, №6, Київ.
- СУМ, 1980-1985, *Словник української мови: В 11-ти томах*, Київ.
- УНД, *Украинские народные думы*, 1972, Москва.
- Українська душа*, 1992, Київ
- Хай С, 1993, *Лірницька традиція як феномен української духовності*, “Родовід”, №6.
- Яковенко Н., 2002, *Паралельний світ*, Київ.

Concept of "Religion" in the Duma Picture of the World

The article deals with the concept of "religion" in the Ukrainian folklore. Linguistic units in which the concept of religion appears are presented. The author analyses lexical and phraseological material which forms the kernel of this concept. The research results confirm the idea of the dumas language connection with the religious source.

Keywords: *concept "religion", teonim, soul, faith, cult, religious, duma picture of the world.*